

Rolbiecki, Waldemar

150-lecie Towarzystwa Naukowego Płockiego

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 15/4, 834-837

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA KRAJOWA

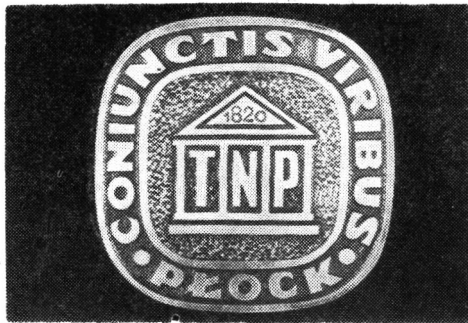
150-LECIE TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

Dnia 3 czerwca 1970 r. Towarzystwo Naukowe Płockie bardzo uroczysto obchodziło jubileusz 150-lecia swego powstania.

Towarzystwo to — najstarsze ze wszystkich istniejących obecnie polskich towarzystw naukowych, a przy tym z wielu powodów bardzo interesujące dla historyków nauki i historyków kultury — uważa się nie tylko za spadkobiercę, lecz wręcz za kontynuację Towarzystwa Naukowego przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej założonego 3 czerwca 1820 r. i bardzo owocnie działającego do roku szkolnego 1827/28. W chwili założenia było ono czwartym z kolei polskim towarzystwem naukowym ogólnym powstałym po rozbiorach I Rzeczypospolitej — po Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Warszawie (zał. w 1800 r.), Towarzystwie Naukowym w Krakowie (zał. w 1816 r.) i Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Lublinie (zał. w 1818 r.). Podobnie jak trzy poprzednie, powstało pod wpływem idei polskiego oświecenia i głównie te idee je ożywiały. Było ostatnim towarzystwem tej epoki; następne polskie towarzystwo naukowe ogólne (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk) powstało dopiero w 1857 r. i pod wpływem innych już idei. Bardzo specyficzną cechą Towarzystwa płockiego stanowiło to, iż było ono towarzystwem działającym przy szkole średniej, założonym z inicjatywy nauczycieli tej szkoły, którzy też stanowili jak gdyby rdzeń jego zespołu członkowskiego, skupiającego poza nimi głównie urzędników, ziemiaństwo i trochę wyższego diecezjalnego kleru (prezesem był biskup ordynariusz płocki Adam Prażmowski, a sekretarzem i głównym działaczem — rektor szkoły Kajetan Morykon). Towarzystwo to w wielkim stopniu było wyrazem i wynikiem swoistych dążeń powstającej dopiero wówczas grupy zawodowej świeckich nauczycieli szkół średnich. Stało się też terenem konfrontacji różnych tendencji ideowych, a przede wszystkim tendencji oświeceniowej (reprezentowanej głównie przez nauczycieli a także innych członków szczególnie licznych w Płocku łóż wolnomularskich z „mistrzem starszoczkim” Morykonim na czele) i tendencji reakcyjnej, feudalno-klerykalnej (reprezentowanej głównie przez przedstawicieli miejscowej kurii biskupiej). Głównym zadaniem naukowym, które postawiło sobie Towarzystwo (lecz nie zdołało go zrealizować), było wspólne opracowanie wszechstronnej monografii ówczesnego województwa płockiego. W Towarzystwie powstało wiele prac naukowych i literackich, stworzyło ono imponującą bibliotekę i muzeum. Członek Towarzystwa Augustyn Żdzarski wydawał pierwsze płockie czasopismo literackie „Dziedzilija”. Przyczyną upadku Towarzystwa było stałe pogarszanie się społeczno-politycznej atmosfery w Królestwie Polskim, a zwłaszcza w jego szkolnictwie, z którym Towarzystwo było szczególnie mocno związane personalnie. Klęska powstania listopadowego 1830 r. i represje carskie, które po niej nastąpiły, przypieczętowały upadek Towarzystwa¹.

Ponownie towarzystwo naukowe w Płocku powstało (już pod obecną nazwą) dnia 23 marca 1907 r. — jako pierwsze polskie towarzystwo naukowe ogólne założone w Królestwie Polskim po powstaniu listopadowym — wyprzedzając o parę miesięcy Towarzystwo Naukowe Warszawskie (zał. 20 czerwca 1907 r.). Inicjatywa założenia towarzystwa naukowego dojrzała w płockim społeczeństwie już od kilku lat pod wpływem wielu różnych czynników, wśród których ważne role

¹ Pełniejsze informacje o tym okresie dziejów Towarzystwa zob. W. Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (1820—1830)*. Wrocław 1969, ss. 305.

Ryc. 1. Medal pamiątkowy wybity z okazji 150 rocznicy Towarzystwa Naukowego Płockiego

odegrały: przekazanie w spadku przez rodzinę Zielińskich ze Skępego wspaniałej biblioteki oraz ukazanie się pierwszej monografii dawnego Towarzystwa, przedstawiającej jego wielkie osiągnięcia, napisanej przez Stefana Gorskiego². Powstanie Towarzystwa Naukowego Płockiego umożliwiła rewolucja 1905 r., w następstwie której wydano w 1906 r. pierwsze w państwie rosyjskim prawo o stowarzyszeniach.

Wzory dawnego Towarzystwa odegrały ogromną rolę w ukształtowaniu Towarzystwa nowego i w dalszym jego rozwoju — w latach przed pierwszą wojną światową, w okresie międzywojennym i wreszcie w Polsce Ludowej — co nadało temu Towarzystwu dość swoiste cechy w porównaniu z innymi tego typu instytucjami. Nowe Towarzystwo, naśladowując dawne, skierowało swe zainteresowania i wysiłki głównie na regionalną problematykę badawczą i prowadzenie biblioteki naukowej — chociaż postawiło przed sobą także nowe zadania wynikające z aktualnych potrzeb społecznych. Od samego początku były to przede wszystkim zadania szerokiej pracy oświatowej, przejęte od zlikwidowanej przez carat Polskiej Macierzy Szkolnej w ówczesnej guberni płockiej. Już przed pierwszą wojną światową rozpoczęto prace badawcze i wydawnicze w dziedzinie antropologii, historii i ekonomii (zwłaszcza dr Aleksander Maciesza, prezes TNP w latach 1907—1945). Do najwybitniejszych osiągnięć Towarzystwa w latach 1918—1939 należy zbadanie ciekawego pod względem folklorystycznym regionu Kurpi (zwłaszcza prace księdza Władysława Skierkowskiego prowadzone przy pomocy prof. Adolfa Chybińskiego z Uniwersytetu Jana Kazimierza). W wyniku wspólnych opracowań i wystąpień Towarzystwa oraz władz samorządowych i administracyjnych Płocka, miasto to otrzymało połączenie kolejowe z Kutnem i z Sierpcem, a także port handlowy na Wiśle.

Najazd hitlerowski w 1939 r. przerwał działalność Towarzystwa. 44% jego członków nie przeżyło wojny: wielu z nich zginęło w obozie w Dachau. Bardzo zdewastowane zostały należące do Towarzystwa: wspaniała Biblioteka im. Zielińskich, Muzeum i inne zbiory. Odbudowę bazy materialnej Towarzystwa podjął jego zdziesiątkowany zarząd natychmiast po wyzwoleniu. Jednak jego działalność badawcza wznowiona została dopiero po kilku latach.

Już w 1954 r. Towarzystwo rozpoczęło szerokie badania naukowe związane z 1000-leciem Państwa Polskiego i 1000-leciem Płocka; prowadzono je bądź we własnym zakresie, bądź we współpracy z placówkami Polskiej Akademii Nauk

² S. Gorski, *Towarzystwo Naukowe Płockie (1820—1830)*, „Przegląd Historyczny”, T. 3: 1906, s. 259—275 i 406—430.

(zwłaszcza Instytutem Historii Kultury Materialnej, Instytutem Historii, Zakładem Językoznawstwa) oraz katedrami kilku uniwersytetów. Badania antropologiczne objęły 6500 osób, dając szczegółową analizę sporego regionu Polski, mającą wielkie znaczenie dla badań nad strukturą ludnościową naszego kraju. Przeprowadzono cenne, szeroko zakrojone ankietowe badania gwaroznawcze. W badaniach folkloru muzycznego m.in. zapisano 1834 melodie. Statystyczne badania ludnościowe okazały się szczególnie cenne zarówno dla władz miejskich jak i dla instytucji naukowych.

W związku z budową Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku („Płocka Petrochemia”) Towarzystwo rozpoczęło samodzielne prace z zakresu urbanistyki oraz socjologii i kryminologii, pozwalające m.in. na uchwycenie stanu poprzedzającego wielką industrializację. Współdziałało też z Komitetem Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN w zakresie polityki zatrudnienia, szkolenia zawodowego, aktywizacji zawodowej kobiet, oświaty i kultury. TNP współpracuje ściśle z płocką filią Politechniki Warszawskiej.

Towarzystwo organizuje sesje naukowe regionalne, ogólnokrajowe, a nawet międzynarodowe. Prowadzi obfitą i poważną działalność wydawniczą; m.in. wydaje od 22 lipca 1956 r. kwartalnik „Notatki Płockie”. Nadal prowadzi Bibliotekę im. Zielińskich (dawne Muzeum TNP, obecne Muzeum Mazowieckie od 9 grudnia 1949 jest już placówką państwową). W dniu swego jubileuszu TNP liczyło 336 członków³.

Ryc. 2. Znaczek pocztowy wydany przez Poczta Polską z okazji 150 rocznicy Towarzystwa Naukowego Płockiego, zaprojektowany przez Henryka Chylińskiego

Program uroczystości jubileuszowych był bardzo bogaty. Złożyły się na nie m.in.: odsłonięcie tablic pamiątkowych ku czci Kajetana Morykoniego (1774—1830, głównego inicjatora założenia Towarzystwa), Wincentego Hipolita Gawareckiego (1788—1852, historyka Mazowsza Płockiego, członka Towarzystwa) oraz 39 członków Towarzystwa ofiar hitleryzmu, złożenia kwiatów na grobach zasłużonych członków Towarzystwa: Stanisława Kostki Potockiego, Władysława Bro-

³ H. Rutka, *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830 — 1907—1928. Notatka historyczna*. Płock 1929 ss. 23; *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830 — 1907—1957. Szkice i materiały*. Płock 1957; H. Kostanecka, *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830, 1907—1957*. „Kultura i Społeczeństwo” T. 2: 1958, nr 2, s. 81—96; C. Gutry, *Towarzystwo Naukowe Płockie i jego pięćdziesięcioletnia działalność naukowa (1907—1957)*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, R. 3: 1958 nr 4, s. 622—627; B. Jędrzejewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1919—1947*. „Notatki Płockie” nr 3/57, kwiecień—czerwiec 1970, s. 10—17; *150 lat w służbie nauki i kultury*. Tamże, s. 3—5.

niewskiego i Marcina Kaepczaka, odznaczenie Towarzystwa złotym krzyżem zasługi i medalem X wieków Płocka, odznaczenie osób zasłużonych w pracach Towarzystwa, nadanie godności członków honorowych Towarzystwa Stanisławowi Ryszardowi Dobrowolskiemu, prof. Stanisławowi Herbstowi, prof. Stefanowi Ignarowi, prof. Dionizemu Smoleńskiemu i prof. Jerzemu Pniewskiemu, otwarcie kilku wystaw (m.in. wystawy unikalnego w Polsce kompletu rycin Franciszka Goyi *Caprichos* będącego własnością Towarzystwa). Kulminacyjnym punktem uroczystości była sesja jubileuszowa odbyta pod przewodnictwem prezesa PAN Janusza Groszkowskiego w gmachu Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego (tzw. „Małachowianki”), które jest następcą w prostej linii niedgwiejszej Szkoły Wojewódzkiej Płockiej — kolebki Towarzystwa. Na sesji m.in. wygłoszone zostały dwa referaty naukowe: niżej podpisanego, członka Towarzystwa, *Powstanie i pierwszy okres działalności Towarzystwa Naukowego w Płocku* oraz Kazimierza Askanasa, wiceprezesa Towarzystwa, *Problematyka i wyniki działalności naukowej Towarzystwa Naukowego Płockiego w Polsce Ludowej*⁴.

Waldemar Rolbiecki

OFICyna KARTOGRAFICZNA — DZIESIĄTA WYSTAWA STOWARZYSZENIA GEODETÓW POLSKICH

Wystawa ta otwarta 22 czerwca 1970 r. zorganizowana, podobnie jak poprzednie, w Muzeum Techniki, poświęcona została historii techniki oraz warsztatów kartograficznych i drukarskich, zwanych do końca XVIII w. oficynami. Andrzej Makowski, autor scenariusza wystawy i przewodnika po niej pt. *Oficyna kartograficzna*¹ zakładał, że „Celem wystawy jest upowszechnienie wiedzy o sposobach druku map na przestrzeni wieków, natomiast treścią wystawy jest syntetyczne przedstawienie sposobów drukowania map w Polsce, poczynając od XVI wieku aż do naszych dni. Treść wystawy zilustrowana jest czterema oficynami według technik druku map w porządku chronologicznym. Technikami tymi są: drzeworyt, miedzioryt, litografia i offset. (...) Każda oficyna mówi o specyficznym klimacie warsztatu graficznego określonej techniki i przedstawia efekty graficzne wydrukowanej tą techniką odbitki mapy”.

J. Bb.

K R O N I K A Z A G R A N I C Z N A

Francja

POSIEDZENIE PREZYDIUM MIĘDZYNARODOWEGO TOWARZYSTWA HISTORII MEDYCyny

W dniu 23 kwietnia 1970 r. obradowało w Paryżu Prezydium Międzynarodowego Towarzystwa Historii Medycyny (Société Internationale d'Histoire de la Médecine) pod przewodnictwem prezesa prof. M. Bariéty (Francja). Wśród delegatów warto odnotować obecność przedstawicieli państw Bliskiego Wschodu oraz Japonii.

⁴ Oba te referaty, wraz z innymi pracami napisanymi specjalnie na jubileusz, opublikowane zostaną w specjalnym wydawnictwie jubileuszowym.

¹ A. Makowski, *Oficyna kartograficzna — Dziesiąta wystawa Stowarzyszenia Geodetów Polskich*. Warszawa 1970.